

galtzaileen parte hartzea deskribatuz. Ez baitugu nahi etorkizunean horrelakorik gertatzerik.

Gerra galdu zuten biktimen egia, justizia, nolabaiteko kalte-ordaina eta sufritu dutena ez errepikatzeko bermea ez da inolaz gauzatu; ez baita inolako borondate politikorik existitu, frankismoaren inpunitatea oraindik ere martxan baitago. Esperientziak erakusten digu ahaztu egiten dena errepikatu egiten dela. Gure ustez, iraganaren berri jakitea osasungarria da, iragana gogora ekarriz oraina aldatu dezakegulako.

Frankistek eta beren oinordekoek ahaztu egin behar dela diotenean, eta biktima batzuekin bakarrik gogoratzen direnean, biktima guztiak berdin tratatu behar direlako errebindikazioa sortzen zaigu gure barnean. Legearen aurrean, herritarrek berdintasuna izateko dugun giza eskubidea aldarrikatuz. Kean Loachek dioskun bezala: *“Iraganari buruz egia esaten baldin badugu, akaso gauza izango gara orainari buruzko egia esateko”*¹.

Eskerrak eman nahi dizkiegu lan hau burutzen lagundu diguten erakunde eta pertsona guztiei, batez ere elkarrizketatuak izan diren herritarrei, eta baita Bergarako Udalari eta bertan dagoen agiritegiko langileei ere.

Une honetan, bereziki gogoratzen ditugu gerran hildako bergararrak eta bizi guztiko borrokalari diren Maria Oyanguren, Pedrotxo Garcia, Agustin Unzurrunzaga, Lino Lazcano eta Josuren Gabilondo, Euskal Herriaren nortasun eta justizia sozialaren aldeko defentsan egindakoogatik.

lekuan eraiki egin genituen, kanposantutik Karabieta gaineraino. Apirilaren 20an hasi zen borroka, eta kanoikada gogorrekin hasten ziren erasoaldiak. Gero etorri ziren bonbardatzeko trimotore handiak eta kazak. Hark sumendia zirudien, metraila alde guztietatik. Ikusi genuen infanteriako tropak Asentziotik Intxortara zihoazela, euren kokaguneetatik irtenda. Tiroka hasi ginen, eta asko erori ziren hilda. Baja asko ere izan genituen, eta gorpuak gauez erretiratu behar izan ziren. Mandoek munizioa eta jatekoa zeramaten lubakietara. Gauean barealdia erabatekoa izan zen, egun beldurgarria izan zen bi aldeontzat.

Hala iritsi ginen 24. egunera. Iluntzean, Karabieta eta Elgeta artean zeuden lau kanoiak ateratzeko agindua jaso genuen; eskuz atera behar ziren, ez zegoen kamioirik. Hala jaitsi ginen hirugarren konpainia Eibarrera, Armeria Eskolara, handik Ermura eta gero Bilbora. Borroka jarraitu zuen, eta bergarar batzuek Santanderreko bidea hartu zuten, besteek Gijonera zuzentzen ziren bitartean”¹⁵⁷.

Loyola batailoien jatorria Euzko Gudarosteko milizia gipuzkoarra da. Loiolako santutegia abiapuntu hartuta, faxisten kontra borrokan aritu ziren Gipuzkoan 1936ko abuztu eta irailaren bitartean.

Gernikan formatu zuten batailoia eta agindu berrien zain gelditu ziren. Euzko Gudarostean osatutako lehen batailoia izan zen. Hauexek ziren taldeko bergararrak: Lino Lazcano komandantea, Marcos Azcàrate kapitaina eta Jose Lete, Pedro Yarza “Kepa” eta Unzurrunzaga tenienteak, Hilario eta Agustin¹⁵⁸.

Marcos Azcàratek, Loyola batailoiko kapitainak, kontatzen zuen: “Se reunieron en el Batzoki de Bergara, Irujo y Monzón hacia el 20 de julio. En el PNV había entonces un ambiente de duda. El PNV estaba constituido por personas de la derecha que eran nacionalistas, pero a la

vez conservadores.

Irujo era el que estaba firme en que había que ir con el Gobierno Republicano y Monzón estaba de acuerdo con él. Yo creo que éstos influyeron bastante en la decisión del partido nacionalista de entonces de ir con el Gobierno de la República.

Los más decididos fuimos a Loyola como voluntarios para salir al monte. Allí se empezó a organizar algo. Al principio éramos unos 20 o 30 de Vergara; había gente de todos los pueblos. Luego empezé Saseta a organizar aquello y formó dos grupos. Salimos a los montes a defender para que no entraran los fascistas de Navarra. Las primeras salidas fueron a Ernio. Allí estaban los carlistas. Estos entraron muy pronto en Tolosa y se hicieron dueños del pueblo.

En las faldas del Ernio, hacia Bidania, mataron a uno de los primeros nacionalistas que salieron al monte: Mikel Alberdi. Fue el primero que cayó del grupo que nos habíamos reunido en Azpeitia. Fuimos a rescatar el cadáver. Luego fuimos a los montes de Andoain: al Adarra, Buruntza, Ezkuayen y Andatza. Estuvimos allí hasta finales de Agosto.

El 22 de septiembre fue cuando entraron en Vergara los requetés. Nosotros como éramos de allí fuimos a Elgueta y aquí nos encontramos con dos grupos de extranjeros que vinieron a combatir contra el fascismo. Estos trajeron su armamento y nos ayudaron mucho.

Una vez se había estabilizado el frente en Elgeta se formó el batallón en Guernica”. Marcosen hitzak bat datoz gertatutakoaren, batailoia ofizialki Gernikan eratu baitzen 1936ko urrian.

Gizon honek kontatu zuen nolakoa zen bergararrek osatu zuten konpainia: “Los de Bergara formamos 4ª compañía del batallón Loyola. Comandante del Batallón Loyola es Lino Lazcano Leturia de Bergara. La

primera salida de nuevo a Elgeta. Para la ofensiva del 30 de Noviembre contra Villareal nos mandaron allí. Luego a Urkiola tres o cuatro días. Luego fuimos al monte Mugarra y luego sobre Mañaria". Bilbo erori zenean Santanderrera joan ziren, eta, Santoñako hitzarmena sinatuta, *Loyola* batailoiko kideak italiarren eskuetan erretiratu ziren **Limpiasen**¹⁵⁹.

LOIOLA BATAILOIKO BERGARARRAK

1 Lino Lazcano Leturia	33 Domingo Sarasqueta
2 Marcos Azcarate Alberdi	34 Demetrio Udaixa
3 Jose Lete Aranguren	35 Martin Ganchegui Urisabel
4 Kepa Yarza	36 Alejandro Muguruza
5 Agustin Unzurrunzaga Lazpiur	37 Nicanor Arazcoenaga
6 Hilario Unzurrunzaga Lazpiur	38 Andres Egaña
7 Esteban Juaristi Aramburu	39 Justo Egaña
8 Natalio Juaristi Aramburu	40 Avelino Larrañaga
9 Juan Maria Jauregui Idigoras	41 Manuel Ganchegui Urisabel
10 Jose Maria Jauregui Inchausti	42 Pantaleon Iturricastillo
11 Jose Mugica Gordoia	43 Lorenzo Iturricastillo
12 Luis Elorza Zabaleta(Koldobika)	44 Lucio Gallastegui
13 Juan Larrañaga Urcelay	45 Jesus Oquina
14 Ubaldo Lamberri Goizueta	46 Jesus Sañudo
15 Enrique Gastañares	47 Fermín Oquina
16 Manuel Larrañaga	48 Luis Ormazábal
17 Basilio Elorza	49 Martin Mozo
18 Nicasio Letamendia	50 Bonifacio Ganchegui Olaberria
19 Ramon Zabaleta	51 Luis Iztueta
20 Aniceto Gabilondo	52 Nicanor Letamendia
21 Nicolás Larrañaga Zarraga "Kiko"	53 Julian Zabala
22 Josuren Gabilondo San Martin "Basarte"	54 Gracián Larrañaga
23 Fermin Garay Echave	55 Lucio Léibar
24 Jose Aldazabal	56 Santiago Gangoitia
25 Estaliso Ecenarro	57 Juan Arrese
26 Pedro Arluz	58 Javier Azcargorta

27 Santos Echeverria	59 Jose Azcargorta
28 Pello Lascurain	60 Florencio Aguirre Ceciaga
29 Ángel Zanguitu	61 Daniel Lete
30 Pedro Bacaicoa (Periko)	62 Hilario Urquiza
31 Avelino Larrañaga Susperregui ¹⁶⁰	63 Glorioso Elgarresta
32 Pedro Urcelay	

Bergarako jendea beste batailoi batzuetan ere izan zen: *Kirikiño, Saseta, Dragones, Amaiur, Amuategui, San Andres, eta Ertzainak*-en adibidez. Bergaratik ihes egindako beste hainbat herritar ere ezagutzen ez ditugun beste batailoi batzuetan ibiliko zirela uste da, borrokan izan zuten euren parte-hartzearen berri jaso baita.

KIRIKIÑOko BERGARARRAK

1 Miguel Muruamendiaraz Alberdi
2 Francisco Idigoras Urizar
3 Ángel Gardoqui Eguren
4 Alfonso Ezpeleta Leturia
5 Toribio Orueta Igarza

ERTZAINAK-eko BERGARARRAK

1 Marcos Lazpiur Elcoro
2 Juan Miguel Lete Cortabarría
3 Gregorio de Ugarte
4 Justo Egaña Muruamendiaraz
5 Jose Mayora Aldazabal
6 Pedro Irizar Oregui ¹⁶¹

DRAGONES-eko BERGARARRAK

1 Pedro Jose Sagasta
2 Felipe Elorza Hériz
3 Vicente Arambarri

paliza haundiak eman zizkieten, etxera etorrita bere buruarekin beste egin zuela esan zuten, leihotik bota zela 1938ko irailaren 4an. Baina forense medikoak askotan esan zion nere senarrari — gorputza ezin zela egon agertu zan bezela, berak pentsatzen zuela Guardia Zibilek bultzatu zutela”²⁷⁹.

Bonifacia Lugarizaristi, 36 urte, 1939ko otsailaren 5ean militar batzuek kotxe batekin Ozaetan harrapatu eta hil **zuten**²⁸⁰.

Juan Larrea La Cruz, Labegaraietako langilea, Santa Agedako errepidean hilda agertu zen. 23 urte zituen eta Bergaratik joanda zegoen matxinatuak sartu baino **lehen**²⁸¹.

Agustin Unzurrunzaga Lazpiur, Loyola batailoiko tenientea izandakoa. 33 urte zituela, 1947ko maiatzaren 7an, Donostian Guardia Zibilak preso zeramala tranbia azpira bota zen. *“Bere buruarekin beste egin auen. Agustinek esan eutzan ez auela gura lagunak galtzia, gurago auela bizia galtzie berba eittie baño. Nire andriai egixa esan, familixia esperuan dau, jakin daixela lagunak ez galtziarren tranbiara bota nazela”²⁸².*

Diario Vascok maiatzaren 8an *“Intento de Suicidio”* izenburua publikatu zuen. Egun berean *La Voz de España*k *“Intento de Fuga”* titulatu zuen.

Bergaran 25 zibil hil zituzten 7 hilabeteen. Heriotza horietako asko lantegien aurka edo tropak elkartzeko guneen aurka matxinatuek Elgetatik burututako bonbardaketetan gertatu ziren. Aipamen berezia merezi du San Antonioko Algodonerak 1937ko apirilaren 15ean jasan zuen bonbardaketak, egun hartan 9 emakume hil baitziren. Egun hori, aurretik aipatu den bezala, Elgetako eraso hasteko aukeratutako eguna zen. Heriotza-unean, bederatzi emakume horietako zortzik Burgosko Intendentziarako arropa kaxia egiten ziharduten. Jokin Inzaren ama,

Paulina Garmendia Velar, hildako bat izan zen. *“Unos disparos de obús lanzada por los gudarís desde una batería sita en Elgeta impactó en la Algodonera San Antonio. Ello produjo la muerte instantánea de varias operarias y ocasionó heridas graves a su amatxo, murió en el hospital militar en el palacio del conde Goiko Kondia”²⁸³.*

Herrian izandako bonbardaketa ankerrek eragindako biktima ugarirengatik, alkateak udalbatzaren atsekabe handia aktan jasotzea proposatu **zuen**²⁸⁴.

Bergarako firma liburua. Francok eta bere emazteak 1939ko urriaren 17an sinatuta.

BUA, 02 C/0935-05

20 URTE + EGUN 1

1. Antonio Urcelay Guridi, 25 urte

12 URTE + EGUN 1

1. Agustin Unzurrunzaga Lazpiur
2. Evaristo Mazurriaga
3. Marcos Lazpiur Elcoro
4. Domingo Jauregui Zubia
5. Julian Ecenarro Bengoa
6. Javier Berroya Laborda
7. Pascasio Alberdi Lascuráin
8. Pablo Arizabaleta Zabaleta ³³⁴

6 URTE + EGUN 1

1. Andres Aramburu Zabaleta
2. Pedro Azpiazu Goñi

Dokumentazio eta elkarrizketen arabera jakin da zeintzuk ziren kartzelan egon ziren bergararrak. Beste alde batetik, ezin izan da kalkulatu pertsona horiek kartzelan eman zuten denbora.

KARTZELAN ZEHAZTUGABEKO DENBORA

Presoa	Espetxea
1 Norberta Ezpeleta Leturia ³³⁵	Ondarreta
2 Antonio Larrañaga Elcoroiribe ³³⁶	
3 Juan Arrieta Irazabal	
4 Juan Ormaechea Idigoras	
5 Antonio Moreno Garcia ³³⁷	
6 Francisco Beascochea Gecho	
7 Manuel Mugica Zubeldia	
8 Jose Manuel Idarreta Sañudo ³³⁸	Puerto de Santamaría
9 Pedro Mugica Gallastegui ³³⁹	
10 Vicente Aranzabal Arceluz ³⁴⁰	Ondarreta

11 Joaquín Mugica Larrañaga	
12 Bernandino Torres Jaen	
13 Paulo Lazpiur Egaña	
14 Eutimio Palomero Escobar	
15 Damián Alarcia Calvo	
16 Diego Aguirre Ascargorta	
17 Benito Aguirrebeña Zulaica	
18 Luis Aramberri Usuriaga	
19 Florentino Bueno Pildaín	
20 Francisco Ciarsolo Alberdi ³⁴¹	
21 Justo Idigoras Urizar ³⁴²	
22 Jacinto Lopez Arechaga ³⁴³	Santoña
23 Eusebio Lopez Repiso ³⁴⁴	
24 Manuel Longa Martinez ³⁴⁵	
26 Carmelo Salazar Cenitagoya	
27 Emilio Garcia Moreno	
28 Silvio Garcia Rebolleda ³⁴⁶	Larrinaga eta Puerto de Santamaría
29 Marcelino Echevarria Galdós ³⁴⁷	
30 Juan Urcelay ³⁴⁸	
31 Eusebio Gallastegui	
32 Domingo Aguirre	
33 Policarpo Pildaín Ganchegui	Santoña
34 Jose Larrañaga Arrieta	Santoña
35 Antonio Nuin Luengo ³⁴⁹	Seminario de Corbán
36 Demetrio Manso Paredes ³⁵⁰	Universidad de Deusto
37 Jose Galarreta Telleria ³⁵¹	Universidad de Deusto
38 Cruz Echániz Lasa ³⁵²	Universidad de Deusto
39 Domingo Arregui Mugica ³⁵³	Universidad de Deusto
40 Rufino Ezpeleta Empanza ³⁵⁴	
41 Placido Gallastegui Chinchurreta ³⁵⁵	Santoña
42 Melchor Espinosa Lecanda ³⁵⁶	Ondarreta
43 Andres Aguirre Cortabarria	San Pedro de Cardeña
44 Isidro Azcarate Elcoro ³⁵⁷	Burgos
45 Felix Aranzabal Guridi ³⁵⁸	Seminario de Corbán
46 Julian Azcarate Elcoro	Escolapioseko espetxea Bilbon

honako hau argitaratu zuen 1943ko uztailean Gipuzkoako Aldizkari Ofizialean: *“Anunciase en el Boletín Oficial del Estado y en el de esta provincia incoación de expediente recabándose del Alcalde, Jefe Local de las Fet y de las Jons, Cura Párroco y comandante del puesto de la Guardia Civil, informes acerca de sus antecedentes políticos anteriores y posteriores al 18 de julio de 1936, así como de los bienes que conozcan de su pertenencia y su cónyuge e hijos en su caso, sueldo o jornal que perciban unos y otros, contribución que satisfagan y valor aproximado de sus bienes”*. Horrekin herritarrei buruzko informazioa eskuratu nahi zen, bai gerra aurreko informazioa zein ondorengoa: *“deben prestar declaración cuantas personas tengan conocimiento de la conducta político social de los interesados antes o después del Glorioso Movimiento, así como la existencia de bienes”*.

Lino Lazcanori buruzko txostenean, ondasunik ez zuela adierazi zen: *“carece en absoluto de bienes, viviendo de lo que le proporciona la venta de tejidos en comisión que no excede del doble del jornal de un bracero de la localidad”* ⁴⁶¹.

Baina beste herritar batzuei dirutza itzelak kendu zizkieten: Maria Urkizu Zurbanori 500.000 pezetako isuna ezarri zioten 1940ko urriaren 7an; eta Jeronimo Azcarateri, 5.000 pezetakoa 1941eko martxoaren 31n.

Gipuzkoako Ondasunen Konfiskatze Komisia desagertu bezain laster, *Juzgado Civil Especial de Responsabilidades Políticas de Navarra y Guipúzcoa* arduratu zen 1942an zehar burutu ziren ondasunen bahiturez. Guztira 92 **bergararri**⁴⁶² kendu zizkieten ondasunak; besteak beste, jarraian zerrendatzen direnei: Pedro Yarza Maiztegui, Luis Aramberri Usuriaga, Pedro Zabala Garay, Maria Urquizu Zurbano, Salvador Lazpiur Urrutia, Javier Unceta Urquizu, Juan Mendiola Trecu,

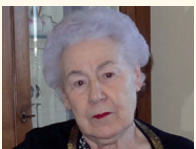
Agustin Unzurrunzaga Lazpiur, Concepción Ortiz de Urruela eta Jesus Ojanguren Jauregui. Hauei, ondasunen bahiketa sufritu zuten beste 82 herritar edo enpresa gehitu behar zaizkie.

ONDASUN-BAHITURAK JASAN ZITUZTENAK

1 Alberdi Lascurain, Pascasio	42 Garcia Rebolleda, Silvio
2 Altuna Garitano,	43 Garicano Jauregui, Francisco
3 Amuchastegui Ganuza, Ángel	44 Gonzalez Olayo, Antonio
4 Aramburu Urquiola, Victoria	45 Gonzalez Lizarralde, Julio
5 Aranzabal Arcelus, Vicente	46 Gorriti, Dolores
6 Aranzábal Mendiola y compañía	47 Hidalgo Ortega, Pedro
7 Aspiazu, Elías	48 Ibarzábal Echeverria, Victor
8 Axpe, Pedro	49 Idarreta Sañudo, Jose Manuel
9 Azcarate Alberdi, A.	50 Jauregui Idigoras, Ramon
10 Azcarate Alberdi, Jeronimo	51 Jauregui Zubia, Domingo
11 Azcarreta Echevarria, Pedro	52 Larrañaga Arrieta, Jose
12 Azpiazu Goya Pedro	53 Larrañaga Unamuno, Donato
13 Barros Arredondo, Juan	54 Larrañaga Unsaín, Pio
14 Berroya Laborda, Javier	55 Lazcano Juaristi, Ángel
15 Beitia Beitia, Jose	56 Lazcano Leturia, Lino
16 Ceciaga Ezcurra, Jose Maria	57 Lascurain Iñarra, Celestino
17 Cooperativa obrera de consumo	58 Lascurain Iñarra, Enrique
18 Cortabarría Barrena, Ángel	59 Lazcano Juaristi, Ángel.
19 Monzón y Ortiz de Urruela, Telesforo de	60 Lazpiur Elcoro, Marcos
20 Diez Sanchez Eulogio	61 Lazpiur Urrutia, Adrian
21 Diez Sanchez Maria	62 Lazpiur Urrutia, Gregorio
22 Donamaria Lesaga Manuel	63 Lazpiur Urrutia, Jesus
23 Elorza Ezpeleta, Marcelino	64 Lopez Arechaga, Jacinto
24 Eluso Echeverrieta,	65 Lombide Ezpeleta, Tomás
25 Epelde Dolora, Miguel	66 Marzana Pildaín, Ildefonso
26 Escalante Lopez, Francisco	67 Marcó Goya, Domingo
27 Escalante Lopez, Maria	68 Mintegui Telleria, Placido
28 Escoin Galvez, Miguel (guardia civil)	69 Oñate Irizar, Antonio
29 Espinosa Leunda, Melchor	70 Zabala Garay, Luis

20. Larrañaga Susperregi, Carmen.

Bergaran jaioa 1916ko martxoaren 24an. Senarra, Agustin Unzurrunzaga, gudaria, diktaduraren aurkako borrokalaria, 1947an atxilotua eta eraila. Elkarrizketa 2003/05/14, Donostian.

21. Larrañaga Susperregi, Asun

Bergaran 1931n jaioa. Anaia espetxeratua

22. Larrañaga, Rikardo.

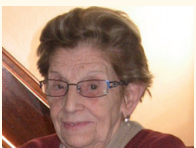
Bergarako Angiozar auzokoa, desagertuaren senidea. Elkarrizketa 2011/03/02.

23. Larrea Garitano, Maria Luisa.

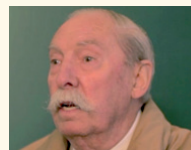
Osaba gerran hila. Elkarrizketa 2003/06/02, Bergaran.

24. Lizarralde Ezpeleta, Miren

Bergaran jaioa 1929/01/29. Senideekin erbesteratua. Ama herritik kanpora desterratua. Elkarrizketa 2013/12/16.

25. Luarizaristi Iñarra, Elena.

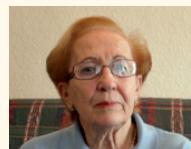
Bergaran, 1926. urtean jaioa. Lekukoa errepublikano baten fusilamenduan. Izeba gerran hila. Elkarrizketa 2011/02/24.

26. Linazisoro Lazpiur, Xabier

Bergaran, 1927. urteko abenduan jaioa. Gerra aurreko ikastolako ikaslea. Aita atxilotua. Elkarrizketa 2012/03/12.

27. Gorrotxategui Mujika, Mikaela.

1920ko uztailaren 5ean Bergaran jaioa. Aita kartzelan hila, bera erbesteratua. Elkarrizketa 1998/04/10.

28. Oregi Arregi, Lide.

Bergaran, 1935. urteko martxoaren 27an jaioa. Senideak errepresaliatuak. Elkarrizketa 2012/10/30.

29. Ormazabal, Marian.

Beren baserrian alemaniar naziak egon ziren. Elkarrizketa 2012/04/14.

30. Telleriarte Eguidazu, Aurora.

Bergaran 1927ko abuztuaren 8an jaioa. Gerrako umea Frantzian. Elkarrizketa 2013/12/17.

31. Farras Lascurain, Lucia.

1926an jaioa Bergaran. Erbesteratua eta aita atxilotua. Elkarrizketa 2013/12/17.

32. Sanz San Miguel, Pilar.

Bergarakoa, osaba fusilatua. Elkarrizketa 2003/06/08.